

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
(Національний аерокосмічний університет ім.
М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний
інститут», м. Харків)

Юрій Володимирович ОРЛОВ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

НЕЗАКОННА ТОРГІВЛЯ КРОВ'Ю ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню проблем правової кваліфікації незаконної торгівлі кров'ю. Кров та її компоненти є анатомічними матеріалами, можуть визнаватися предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України. Суб'єкт цього злочину – загальний. Торгівля кров'ю неспеціалізованим суб'єктом – кримінально протиправне діяння. У випадку порушення встановленого законом порядку реалізації крові спеціальним суб'єктом – посадовою особою суб'єкту системи крові або закладу охорони здоров'я, такі дії підлягають кваліфікації за ст. 45-1 КУпАП. Незаконна торгівля кров'ю є суспільно небезпечним діянням, створює ризики для здоров'я населення (через неконтрольований обіг цього анатомічного матеріалу й неможливість взяття достатніх заходів щодо запобігання передачі інфекційних захворювань). Протидія цим діянням відповідає міжнародним зобов'язанням України.

Ключові слова: кров, анатомічні матеріали, трансплантація, незаконна торгівля, кваліфікація, відмежування, торгівля людьми, війна,

протидія.

Постановка проблеми. Кримінально-правовий захисту життя і здоров'я людини не втрачають своєї важливості, значущості, актуальності за будь-яких умов. І хоча війна й зумовлює феномен так званого «звикання» до насильства, тим не менш чуйна совість має пручатися цьому відлунню духу війни й зберігати відданість гуманістичним ідеалам, практичному утвердженню цінності людини, кожної людської особистості. На фоні онтологічних та метафізичних протистоянь ця обставина видається особливо актуальною. Вона ж бо є тим семіотичним та смисловим містком, що єднає Україну з цивілізованим світом, хоча б скільки небудь дає гарантію того, що перемога у війні проти росії не означатиме ментальної, моральної поразки українців.

При тому складно, мабуть, звинуватити криміналістів, кримінологів у дефіциті уваги до питань удосконалення кримінально-правових засобів захисту життя і здоров'я людини, в тому числі й від незаконної трансплантації анатомічних матеріалів. Численними й широковідомими є праці В. І. Борисова, В. О. Глушкова, С. В. Гринчака, І. І. Крилової, О. О. Мисливої, А. В. Мусієнка, С. С. Тихонової та інших. Разом з тим широкомасштабна війна в Україні, значні людські втрати зумовили до життя деякі нові прояви кримінальної активності, пов'язаної з прагненням «конвертувати» підвищений попит на донорську кров. Правоохоронці, зокрема представники Департаменту міграційної поліції, зіткнулися з деякими нерозв'язаними остаточно питаннями матеріально-правового плану щодо розуміння юридичного статусу крові, можливості її визнання предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 143 КК України взагалі та ч. 4 цієї статті, зокрема.

Тож метою цієї статті є формування наукового визначення крові у контексті кримінально-правової охорони людини від незаконної трансплантації анатомічних матеріалів, надання та пояснення опису способу вирішення проблем кваліфікації незаконної торгівлі кров'ю.

Виклад основного матеріалу. За законодавством переважної більшості країн торгівля органами та тканинами людини є забороненою, проте, як зазначають дослідники, «зафіксовано випадки експорту людських органів з використанням підроблених документів і підтверджені факти продажу людських органів з Аргентини, Бразилії, Гондурасу, Мексики і Перу покупцям з Німеччини, Італії і Швейцарії»¹. Чинне законодавство України досить детально регламентує порядок трансплантації анатомічних матеріалів. Водночас цього не можна сказати про торгівлю. Варто визнати слушність зауваження щодо того, що «порушення порядку трансплантації» і «незаконна торгівля анатомічними матеріалами» є зовсім різними за суттю

¹ Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення). Вінниця: ДП ДКФ, 2006. С. 58; Дорош Л. В., Потапенко І. В. Незаконна торгівля органами або тканинами людини. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. Вип. 21. С. 103.

правовими явищами, що мають самостійний статус¹.

У науці кримінально-правовій науці прийнято вважати, що торгівля анатомічними органами людини означає укладання угод, що передбачають їх купівлю-продаж, у тому числі зовнішньоторговельних. Згідно з законодавством України укладання таких угод є незаконним у всіх випадках. Злочин у цій формі вважається закінченим з моменту фактичного укладення вказаної угоди. Незаконна торгівля анатомічними органами людини, вчинена особою, яка їх попередньо вилучила шляхом примушування або обману з метою їх наступної трансплантації, кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених частинами 2 або 3 і 4 ст. 143 КК².

Ці положення відображають загальний підхід до визначення протиправності торгівлі анатомічними матеріалами, який ґрунтується на положеннях цивільно-правової науки щодо нематеріальності вказаних матеріалів, що унеможлиблює їх залучення до цивільного обігу. Так, наприклад, О. Р. Шишка в цілому аргументовано відстоює думку, яка спирається на положення ст. 4 Закону «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», відповідно до якої одним з основних принципів трансплантації є безоплатність³ чи, як зазначають розробники цього Закону, – принцип безкорисності⁴ або альтруїзму. Принцип безкорисності передбачає залучення ресурсів не для власного збагачення, а для вирішення громадських проблем⁵. При цьому безкорисність – це акт доброї та добровільної волі, який не заснований на отриманні користі у будь-якій формі, прагненні до особистої вигоди, наживі. Відповідно, концепт трансплантації у своїй основі зводиться до того, що все, що пов'язано з нею, за логікою речей не може підлягати грошовій оцінці у тому числі і самі анатомічні матеріали. А відповідно, цим закладена основа, що такі предмети матеріального світу (анатомічні матеріали (крім гемопоетичних стовбурових клітин)) не можуть оцінюватися в грошах, бути товаром, крім безумовно випадків, установлених законом⁶.

Неутилітарна концепція обігу анатомічних матеріалів втілена також й

¹ Гринчак С. В. Незаконна торгівля органами або тканинами людини: проблеми об'єкта злочину // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : Матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 квіт. 2004 р.) / Редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2004. С. 104.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка ; вид. 11-те, доп. та перероб. К. : Дакор, 2019. С. 118; Дорош Л. В., Потопенко І. В. Незаконна торгівля органами або тканинами людини. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. Вип. 21. С. 107–108.

³ Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.

⁴ Пояснювальна записка до проекту Закону України від 27.02.2019 № 9461-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони здоров'я та трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людині» / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=65572&pf354_01=477770.

⁵ Роголін Я. Ф. Стало-успішний фандрейзинг тут і зараз: можливість, доведена справою. *Правова Країна*, 2012. URL: <http://www.dobrota.donetsk.ua/articles/pravova-kraina.pdf>.

⁶ Шишка Р. Б. Правовий режим анатомічних матеріалів людини : деякі напрями рекодифікації цивільного законодавства України // Теоретичні питання юриспруденції і проблемиправозастосування : виклики XXI століття : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2019 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2019. С. 68.

у Конвенції про права людини та біомедицину від 04.04.1997 р., у ст. 21 якої передбачено, що тіло людини та його частини як такі не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди¹. Заборону використовувати людське тіло та його частини як джерело фінансового прибутку міститься також і в ст. 3 Хартії основних прав Європейського Союзу².

Тож щодо місця анатомічних матеріалів людини, які є немайновими в системі об'єктів цивільних прав, то за відсутності насьогодні правових умов їх коммодифікації вони не можуть за жодних умов розглядатися як річ в юридичному значенні цього слова. Стосовно правового режиму, який здатний забезпечити правове регулювання відносин з приводу таких благ, то варто допустити можливість або поширення правового режиму речей, але за умов, що він не суперечитиме закону, моральним засадам суспільства, суті правовідносин, які виникають з приводу анатомічних матеріалів людини, та суті таких благ, або перегляду концепції «речі» у цивільному праві, за рахунок охоплення терміну «речі» не лише матеріальними майновими благами, але, у тому числі, і матеріальними немайновими благами³.

Погоджуючись із такою логікою міркувань, не можна, тим не менш, не помітити, що нею не охоплюються деякі винятки із загального правила. І ці винятки стосуються особливого предмету – крові людини. Загалом, як засвідчили зібрані нами експертні оцінки працівників Міграційної поліції, щодо крові немає єдності навіть стосовно її приналежності до анатомічних матеріалів, як предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 143 КК України. Відповіді на питання «Чи є кров та її компоненти анатомічними матеріалами людини?» та «Чи можуть вони вважатись предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України, якщо суб'єкт злочину займається їх незаконною торгівлею?» вимагають попереднього з'ясування нормативного та доктринального змісту відповідних вихідних категорій.

Відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» анатомічні матеріали – органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини⁴.

У біологічній, медичній науках прийнято вважати, що кров – рідка сполучна тканина організму. *Кров одночасно є і тканиною, і рідиною.* Компоненти крові: клітинні (еритроцитарна маса, розморожена і відмита

¹ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину : Міжнародний документ Ради Європи. Конвенція 04.04.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text.

² The Charter of Fundamental Rights (2000/C 364/1) / Official Journal of the European Communities. 2000. Dec 18. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

³ Шишка Р. Б. Правовий режим анатомічних матеріалів людини : деякі напрями рекодифікації цивільного законодавства України // Теоретичні питання юриспруденції і проблемиправозастосування : виклики XXI століття : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2019 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2019. С. 72.

⁴ Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

еритроцитарна маса, збіднена лейкоцитами і тромбоцитами еритроцитарна маса, відмиті еритроцити, лейкоцитарна маса, тромбоцитарна маса), плазмові (плазма нативна, свіжозаморожена, антигемофільна, імунна, ліофілізована)¹. Кров також визначається як рідка регенеративна тканина².

Те, що кров є тканиною також впливає із логіко-семантичного тлумачення положень деяких нормативно-правових актів. Так, відповідно до абз. 6 ч. 2 ст. 3 Закону «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» його дія не поширюється на «...діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я»³ (курсив наш – Ю.О.). Згідно з п. 1 Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації органів та тканин (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 № 1366) дія цього Положення не поширюється на діяльність, пов'язану з донорством крові та її компонентів, діяльність, пов'язану з використанням крові та її компонентів, діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин згідно з переліком, затвердженим МОЗ⁴ (...).

Отже, на законодавчому рівні кров поставлена в один логічний ряд з іншими тканинами та клітинами. Зіставлення такого розуміння із визначенням анатомічних матеріалів, наданим у абз. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», а також враховуючи доктринальне (біологічне, медичне) визначення крові, можна дійти висновку: кров є анатомічним матеріалом людини.

Компоненти крові так само є анатомічними матеріалами за розрядом «клітини» (еритроцитарна маса, розморожена і відмита еритроцитарна маса, збіднена лейкоцитами і тромбоцитами еритроцитарна маса, відмиті еритроцити, лейкоцитарна маса, тромбоцитарна маса) або самостійним можуть бути визнані як самостійним анатомічним матеріалом (лімфа), так і клітинами

Та обставина, що дія Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» не поширюється на донорство крові та її компонентів і діяльність, пов'язану з їх використанням

¹ Blood. Biochemistry / Britannica (Last Updated: Feb 22, 2024). URL: <https://www.britannica.com/science/blood-biochemistry>; Біологічний словник за редакцією академіка АН УРСР К. М. Ситника, члена-кореспондента АН УРСР В. О. Топачевського / 2-е видання. К. : Головна редакція УРЕ, 1986. С. 216; Ковешніков О. В. Вчення про кров. Проби при переливанні крові. Переливання крові, препаратів крові, кровозамінників. ускладнення при гемотрансфузії : Методичні вказівки затверджені на засіданні Центральної методичної комісії з хірургічних дисциплін Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького № 70 від 07.12.2018 р (видання друге, доповнене). Львів, 2019. С. 13.

² Мороз І. В., Мороз Л. І. Словник-довідник з біології / за ред. К. М. Ситника. Київ: Генеза, 2001. С. 123, 132–133, 279.

³ Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.

⁴ Про затвердження Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації органів та тканин : постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 № 1366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1366-2020-%D0%BF#Text>.

(абз. 6 ч. 2 ст. 3)¹ не означає того, що кров не може бути визнана у правозастосовній діяльності як анатомічний матеріал людини. Це особливого роду анатомічний матеріал, обіг якого, дійсно регулюється спеціальним законодавством. Але було б явним перебільшенням, посилаючись на ст. 3 вказаного закону, стверджувати, що кров не може бути предметом складу злочину, передбаченого ст. 143 КК України взагалі². Справа у тому, що ч. 4 цієї статті змістовно виходить за логічні межі поняття «трансплантація», передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю анатомічними матеріалами. Й оскільки йдеться про торгівлю, а не про трансплантацію, то посилання на положення Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» для тлумачення змісту об'єктивних знак юридичного складу (за виключенням родового поняття «анатомічні матеріали») є недоречним. Таким чином, слід дійти висновку, що кров людини може вважатися *предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України*.

Також варто наголосити, що кров та/або її компоненти як *самостійний* предмет злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України, має бути: а) диференційованою, себто відділеною від інших анатомічних матеріалів, утворень, не бути їх супутньою речовиною; б) не входити до складу визначених документально препаратів, тобто не бути видозміненою. В цьому контексті не зайвим буде звернути увагу на те, що вказані обставини були враховані при прийнятті рішення про закриття справи, «...порушеної 27.03.2006 року за ознаками ч. 4 ст. 143 КК України з обвинуваченням громадянина З. у торгівлі кріоконсервованим фетальним матеріалом. Із висновків судово-медичної експертизи № 24/ц-20-28/г від 25.04.2006 року, наявних у матеріалах справи відомо, що дослідження зразків вилучених під час обшуку місця злочину органічної субстанції виявлені морфологічно недиференційовані клітини крові ембріона (плода) людини, елементи плаценти, а також елементи хрящової, м'язової та з'єднувальної тканини людини. При цьому кількість життєздатних клітин досягала показника 15–90 %»³. Незважаючи на наявність у препараті клітин і тканин людини, на цей препарат у матеріалах справи є сертифікат Міністерства охорони здоров'я України як на імунобіологічний препарат⁴. Таким чином, перетворена, видозмінена кров та її компоненти навіть за наявності у визначеній речовині, однак на яку є відповідні офіційні підтверджувальні документи як на медичний препарат (лікарський засіб тощо, наприклад, інтерферон людський лейкоцитарний), не може

¹ Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

² Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ДДУВС, 2019. С. 36.

³ Кримінальне справа № 10677020035 від 27.03.2006 р. / Архів Центрального районного суду м. Сімферополя АРК Крим; Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ДДУВС, 2019. С. 37.

⁴ Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ДДУВС, 2019. С. 37.

розглядатися як предмет незаконної торгівлі у контексті ч. 4 ст. 143 КК України.

Дотичним до цього є питання визначення *законності чи незаконності* торгівлі кров'ю людини, а також відмежування злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 45-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) («Порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів і препаратів»). З цього приводу зауважимо, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» від 30.09.2020 р. № 931-IX кров – це цільна кров, заготовлена від донора, оброблена та призначена для трансфузії або подальшого використання як вихідного матеріалу (сировини) у виробничих цілях¹. Відтак кров стає анатомічним матеріалом з моменту її відділення від тіла людини в результаті донорства. В подальшому обіг крові людини як і інших анатомічних матеріалів в Україні здійснюється на загальних засадах (принципі) альтруїстичності, безоплатності за окремими виключеннями, пов'язаними з оплатою донації крові, а також реалізацією крові спеціалізованими суб'єктами. Кров може бути предметом розподілу та реалізації.

Закон України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» оперує категорією «розподіл» крові та компонентів крові, під яким розуміється постачання крові та компонентів крові іншим суб'єктам системи крові, лікарняним банкам крові та виробникам препаратів крові (крім видачі крові та компонентів крові для трансфузії². Розподіл є безоплатним та здійснюється у визначеному законодавством порядку суб'єктами зі складу закладів служби крові.

Реалізація крові здійснюється на підставі:

1) Закону України «Про лікарські засоби» (регламентація діяльності із переробки та використання донорської крові та компонентів крові для виробництва препаратів крові, їх виробництво та обіг);

2) наказів Міністерства охорони здоров'я України:

- № 920 від 16.06.1998 р. «Про затвердження Порядку переробки і зберігання донорської крові та її компонентів, реалізації їх і виготовлення з них препаратів». Зокрема, відповідно до п. 2 вказаного Порядку юридичним та фізичним особам відпуск компонентів крові та виготовлених з них препаратів проводиться за готівку або безготівково³;

- № 1427 від 14.09.1998 р. «Про затвердження Порядку реалізації за межі України компонентів донорської крові і препаратів, виготовлених з

¹ Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові : Закон України від 30.09.2020 р. № 931-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text>.

² Там само.

³ Про затвердження Порядку переробки і зберігання донорської крові та її компонентів, реалізації їх і виготовлення з них препаратів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16.06.1998 р. № 920 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/920-98-%D0%BF#Text>.

донорської крові та її компонентів, а також вивезення з України донорської крові та її компонентів». Серед іншого визначено, що компоненти донорської крові і препарати, виготовлені з донорської крові та її компонентів, можуть реалізовуватися за межами України спеціалізованими установами і закладами переливання крові, відповідними підрозділами закладів охорони здоров'я, зазначеними у частині першій статті 15 Закону України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові», а препарати, виготовлені з донорської крові та її компонентів, також і суб'єктами підприємницької діяльності¹;

- № 211 від 09 березня 2010 року «Про затвердження Порядку контролю за дотриманням показників безпеки та якості донорської крові та її компонентів».

Тож законності чи незаконності торгівлі кров'ю людини чи її компонентами має визначатися із врахуванням зазначених нормативно-правових актів, що регулюють діяльність спеціалізованих суб'єктів господарювання у сфері переробки, зберігання донорської крові та її компонентів, реалізації (в тому числі за межі України) їх і виготовлення з них препаратів, а обґрунтування незаконності повинно супроводжуватись посиленням на конкретні їх пункти.

При цьому слід мати на увазі, що відповідно до ст. 45-1 КУпАП порушення встановленого порядку реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів і препаратів є адміністративним, а не кримінальним правопорушенням. Суб'єкт цього правопорушення – спеціальний (що безпосередньо впливає з положень ст. 14 КУпАП), службова (посадова) особа суб'єкту системи крові або закладу охорони здоров'я, на якого покладено обов'язки дотримуватись визначеного порядку реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів.

Звідси впливає, що базовим критерієм для відмежування кримінально караного торгівлі кров'ю як анатомічним матеріалом (ч. 4 ст. 143 КК України) та адміністративним деліктом – порушенням порядку реалізації крові (ст. 45-1 КК України), є суб'єкт правопорушення. На відміну від адміністративного правопорушення, суб'єкт кримінального – загальний, фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 16-річного віку.

Водночас, варто взяти до уваги дві додаткові важливі обставини:

1) оскільки суб'єкт забезпечення реалізації крові та її компонентів є спеціальним (у кримінально-правовому розумінні в більшості випадків – службова особа), то у разі притягнення його до адміністративної відповідальності за ст. 45-1 КК України необхідно додатково з'ясувати наявність чи відсутність ознак кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності (наприклад, службове підроблення);

2) визначений законом порядок реалізації крові та її компонентів

¹ Про затвердження Порядку реалізації за межі України компонентів донорської крові і препаратів, виготовлених з донорської крові та її компонентів, а також вивезення з України донорської крові та її компонентів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.09.1998 р. № 1427 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-98-%D0%BF#Text>.

застосовується в тих випадках, коли є підстави для такої реалізації й відповідна посадова (у адміністративно-правовому розумінні) особа допускає порушення такого порядку, реалізуючи свої повноваження. Натомість в тих випадках, коли підстави для реалізації відсутні й посадова особа здійснює збут крові, використовуючи виключно можливість фактичного доступу до банків (інших місць) зберігання крові, він не може розглядатися як спеціальний суб'єкт і його дії належить кваліфікувати за ч. 4 ст. 143 КК України.

Висновки. Кров та її компоненти є анатомічними матеріалами, можуть визнаватися предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України. Суб'єкт цього злочину – загальний. Торгівля кров'ю неспеціалізованим суб'єктом – кримінально протиправне діяння. У випадку порушення встановленого законом порядку реалізації крові спеціальним суб'єктом – посадовою особою суб'єкту системи крові або закладу охорони здоров'я, такі дії підлягають кваліфікації за ст. 45-1 КУпАП.

Незаконна торгівля кров'ю є суспільно небезпечним діянням, створює ризики для здоров'я населення (через неконтрольований обіг цього анатомічного матеріалу й неможливість вжиття достатніх заходів щодо запобігання передачі інфекційних захворювань). Протидія цим діянням відповідає міжнародним зобов'язанням України. Відповідно до п. 17 Директиви Європейського парламенту і Ради 2002/98/ЄС від 27 січня 2003 року про встановлення стандартів якості та безпечності для заготівлі, тестування, переробки, зберігання і розподілу крові людини та її компонентів та внесення змін і доповнень до Директиви 2001/83/ЄС необхідно запровадити належну систему для забезпечення простежуваності цільної крові та її компонентів. Простежуваність необхідно забезпечувати за допомогою чітких процедур ідентифікації донора, пацієнта та лабораторії, шляхом ведення обліку та за допомогою відповідної системи ідентифікації та маркування. Бажано розробити систему для забезпечення єдиної та безпомилкової ідентифікації донорів крові та її компонентів у Співтоваристві. У випадку імпортування крові та її компонентів з третіх країн, важливо, щоб заклади служби крові забезпечували рівнозначний рівень простежуваності на етапах, що передують імпорту до Співтовариства. Аналогічні вимоги до простежуваності, що застосовуються до заготовлених у Співтоваристві крові та її компонентів, необхідно забезпечити на етапах після імпортування¹. Невиконання Україною вимог цієї Директиви, в тому числі й внаслідок поширення безконтрольної торгівлі кров'ю та її компонентами, серед іншого підриває авторитет країни на міжнародній арені, не відповідає взятим Україною євроінтеграційним зобов'язанням. Відтак, діяльність щодо незаконної торгівлі кров'ю загальним суб'єктом слід вважати кримінально

¹ Директива Європейського парламенту і Ради 2002/98/ЄС від 27 січня 2003 року про встановлення стандартів якості та безпечності для заготівлі, тестування, переробки, зберігання і розподілу крові людини та її компонентів та внесення змін і доповнень до Директиви 2001/83/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-03#Text.

протиправною, передбаченою ч. 4 ст. 143 КК України, вживати всіх необхідних заходів щодо притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення). Вінниця: ДП ДКФ, 2006. 1049 с.
2. Біологічний словник за редакцією академіка АН УРСР К. М. Ситника, члена-кореспондента АН УРСР В. О. Топачевського / 2-е видання. К. : Головна редакція УРЕ, 1986. 526 с.
3. Гринчак С. В. Незаконна торгівля органами або тканинами людини: проблеми об'єкта злочину // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : Матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 квіт. 2004 р.) / Редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2004. С. 104–105.
4. Дорош Л. В., Потапенко І. В. Незаконна торгівля органами або тканинами людини. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. Вип. 21. С. 99–111.
5. Ковешніков О. В. Вчення про кров. Проби при переливанні крові. Переливання крові, препаратів крові, кровозамінників, ускладнення при гемотрансфузії : Методичні вказівки затверджені на засіданні Центральної методичної комісії з хірургічних дисциплін Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького № 70 від 07.12.2018 р (видання друге, доповнене). Львів, 2019. 29 с.
6. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину : Міжнародний документ Ради Європи. Конвенція 04.04.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text.
7. Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ДДУВС, 2019. 220 с.
8. Мороз І. В., Мороз Л. І. Словник-довідник з біології / за ред. К. М. Ситника. Київ: Генеза, 2001. 416 с
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка ; вид. 11-те, доп. та перероб. К. : Дакор, 2019. 1387 с.
10. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 27.02.2019 № 9461-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони здоров'я та трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людині» / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=65572&pf35401=477770>.

11. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові : Закон України від 30.09.2020 р. № 931-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text>
12. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
13. Про затвердження Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації органів та тканин : постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 № 1366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1366-2020-%D0%BF#Text>
14. Про затвердження Порядку переробки і зберігання донорської крові та її компонентів, реалізації їх і виготовлення з них препаратів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16.06.1998 р. № 920 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/920-98-%D0%BF#Text>
15. Про затвердження Порядку реалізації за межі України компонентів донорської крові і препаратів, виготовлених з донорської крові та її компонентів, а також вивезення з України донорської крові та її компонентів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.09.1998 р. № 1427 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-98-%D0%BF#Text>
16. Рогалін Я. Ф. Стало-успішний фандрейзинг тут і зараз: можливість, доведена справою. *Правова Країна*, 2012. URL: <http://www.dobrota.donetsk.ua/articles/pravova-kraina.pdf>.
17. Шишка Р. Б. Правовий режим анатомічних матеріалів людини : деякі напрями рекодифікації цивільного законодавства України // Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування : виклики XXI століття : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2019 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2019. С. 66–73.
18. Blood. Biochemistry / Britanica (Last Updated: Feb 22, 2024). URL: <https://www.britannica.com/science/blood-biochemistry>.
19. The Charter of Fundamental Rights (2000/C 364/1) / Official Journal of the European Communities. 2000. Dec 18. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2024

Oleksii M. LYTVYNOV,
Doctor in Law, Professor,
Honored Worker of Education of Ukraine
(*M. Ye. Zhukovsky National Aerospace University «Kharkiv Aviation
Institute», Kharkiv, Ukraine*)

Yurii V. ORLOV,

Doctor in Science of Law, Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

ILLEGAL TRADE IN HUMAN BLOOD: PROBLEMS OF LEGAL QUALIFICATION

The article is devoted to the study of the problems of legal qualification of illegal blood trade. Blood and its components are anatomical materials and can be recognized as the subject of the crime provided for in Part 4 of Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine. The subject of this crime is general. Trafficking in blood by a non-specialist subject is a criminal offense. In the case of a violation of the procedure established by law for the sale of blood by a special subject - an official of a subject of the blood system or a health care institution, such actions are subject to qualification under Art. 45-1 of the Code of Administrative Offenses. Illegal blood trade is a socially dangerous act, it creates risks for public health (due to the uncontrolled circulation of this anatomical material and the impossibility of taking sufficient measures to prevent the transmission of infectious diseases). Countering these actions is in line with Ukraine's international obligations.

Key words: *blood, anatomical materials, transplantation, illegal trade, qualification, demarcation, counteraction.*